

3. Карасьова К.В. Ігровий простір дитини / Катерина Карасьова, Тамара Піроженко. – К. : Шк.світ. – 2011– 128 с. (Бібліотека «Шкільного світу»).
4. Піроженко Т.О. Комунікативно-мовленнєвий розвиток дошкільника / Тамара Піроженко. – Тернопіль : Мандрівець, 2010. – 152 с.
5. Самохвалова А.Г. Коммуникативные трудности ребенка: проблемы, диагностика, коррекция : уч.-метод. пособие / А.Г.Самохвалова – СПб : Речь, 2011. – 150 с.

REFERENCES

1. Bohush A.M. (2013) *Movlenniievi portret p'iatyrichnoi dytyny* [Verbal portrait of five years old child] *Doshkilne vykhovannia – Preschool education*, 7, 6 – 10 [in Ukraine].
2. Bohush A.M., Havrysh N. (2012) *Optymizatsiia movlennievoi roboty z ditmy v rozvyvalnomu seredovyshchi doshkilnoho navchalnoho zakladu* [Optimization of children speaking in developmental environment of kindergarten] *Doshkilne vykhovannia – Preschool education*, 10, 5 – 9. [in Ukraine].
3. Karasova K.V., Pirozhenko T.O. (2011) *Ihrovyi prostir dytyny* [*Game Space of Children*]. K. : Shk.svit (Biblioteka «Shkilnoho svitu»).[in Ukraine]
4. Pirozhenko T.O. (2010) *Komunikatyvno-movlenniievi rozvytok doshkilnyka* [*Communicative speech development of preschoolers*] Ternopil: Mandrivets [in Ukraine].
5. Samokhvalova A.H.(2011) *Kommunykativnye trudnosti rebenka: problemy, dyahnostyka, korrektsiia* [*Communication difficulties of the children: problems, diagnosis, correction*] Uch.-metod. Posobyе SPb : Rech [in Russian].

УДК 159.923

СУБ'ЄКТ-СУБ'ЄКТНА ВЗАЄМОДІЯ ДОРΟΣЛОГО З ДИТИНОЮ ЯК ЧИННИК ПРИЙНЯТТЯ ДОШКІЛЬНИКОМ СОЦІАЛЬНО ЗНАЧУЩИХ МОРАЛЬНИХ ЦІННОСТЕЙ.

Карабасва І. І.

кандидат психологічних наук, старший науковий співробітник, Інститут психології імені Г. С. Костюка НАПН України

У статті розглядаються питання розвитку етичних інстанцій дітей дошкільного віку в психологічному освітньому просторі. Розкривається значення суб'єкт-суб'єктної взаємодії дорослого з дитиною та розкрито сутність поняття «значущий дорослий». Представлено підходи до

формування етичних інстанцій дошкільників шляхом використання прийомів роботи з суб'єктивним досвідом дитини. В роботі висвітлюються підходи до створення умов продуктивного діалогу між дитиною та дорослим.

Ключові слова: значущий дорослий, етичні інстанції, суб'єкт-суб'єктна взаємодія, розвивальне середовище, моральні цінності.

КАРАБАЕВА И.И. СУБЪЕКТ-СУБЪЕКТНОЕ ВЗАИМОДЕЙСТВИЕ ВЗРОСЛОГО С РЕБЁНКОМ КАК ФАКТОР ПРИНЯТИЯ ДОШКОЛЬНИКОМ СОЦИАЛЬНО ЗНАЧИМЫХ МОРАЛЬНЫХ ЦЕННОСТЕЙ.

В статье рассматриваются вопросы развития этических инстанций детей дошкольного возраста в психологической образовательной среде. Раскрывается значение субъект-субъектного взаимодействия взрослого с ребенком и рассматривается сущность понятия «значимый взрослый». Представлены подходы к формированию этических инстанций дошкольников путем использования приёмов работы с субъективным опытом детей. В работе раскрываются подходы к созданию условий для продуктивного диалога между ребенком и взрослым.

Ключевые слова: значимый взрослый, этические инстанции, субъект-субъектное взаимодействие, развивающая среда, моральные ценности.

KARABAYEVA I.I.SUBJECT--SUBJECT INTERACTION WITH THE CHILD AS A FACTOR IN THE ADOPTION OF SOCIALLY SIGNIFICANT PRESCHOOLER MORAL VALUES.

The article deals with the development of ethical instances of preschool children in the psychological educational space. Reveals important subject-subject interaction with an adult child and essence of the concept of "significant adult". Presents approaches to the formation of ethical Preschoolers instances by using methods of work with the subjective experience of the child. The paper highlights the approaches to creating conditions for a productive dialogue between the child and adult.

Keywords: adult meaningful, ethical authority, subject-subject interaction, developmental environment, moral values.

Постановка проблеми дослідження. Термін «значущий інший» вперше ввів американський психіатр Гаррі Саліван, під «значущим іншим» вчений розумів певну людину, чия думка високо оцінюється іншою людиною, це свого роду референтна особистість.

Значущим дорослими можуть для дитини бути батьки і вихователі – люди, до яких діти відносяться з високим ступенем довіри, мають теплі стосунки. Дитина вибирає значущого дорослого не випадково. Дошкільник

не лише поділяє зміст загальних справ, але і думки, судження, оцінки, висловлювання дорослих. Якщо значущий дорослий забезпечує старшому дошкільнику інформаційне та емоційне поле, то дитина тягнеться до нього, шукає нові контакти з ним, які повноцінно задовольняють потребу дитини в соціальному пізнанні й спілкуванні. [1]

У розвитку дитячої особистості, й розвитку моральності зокрема, важливе значення мають значущі дорослі. Дитина, яка відчуває потребу в пізнанні добра та зла, оточуючого світу дорослих, розуміння ставлення до нього, шукає людину, з якою можна пережити почуття разом, довірити свої думки, обговорити питання та не боятися осуду, висміювання тощо. Таке сумісне переживання надає моральним почуттям особливу значимість. У свою чергу, це пред'являє певні вимоги до професійної і особистісної підготовки спеціалістів, які працюють з дітьми дошкільного віку.

Аналіз наукових досліджень з проблеми. Слід відмітити сталий інтерес вчених до дослідження проблеми морального виховання особистості, формування моральної свідомості (Г. Костюк [2], М. Боришевський [3]). Взаємовідносини зі значущим дорослим є центром духовно-морального розвитку особистості дитини дошкільника. Останні, як зазначають дослідження А. Богуш [4], К. Крутій [5], Т. Піроженко [6], і є визначальними суб'єкт-суб'єктної комунікативної діяльності.

У період дошкільного дитинства суб'єктом розвитку є спільнота до якої належать діти й дорослі. Спеціалісти в галузі дошкільної психології широко застосовують визначення «значущий дорослий». «Значущий дорослий» – це близька або рідна людина, яка має істотний вплив на умови розвитку та образ життя дитини. До значущих дорослих можна віднести батьків, опікунів, педагогів.

В основу класифікації поняття «значущий дорослий» покладені дві суттєві характеристики конкретної дорослої людини, які найбільш повно визначають її статус у життєвому просторі конкретної дитини. Це показники кровного зв'язку – «рідний – чужий», і духовної близькості – «близький – чужий».

Критерієм першої характеристики можна вважати приналежність до єдиної родової гілки. Основа та головний критерій істинної близькості двох людей – стабільний духовний зв'язок.

Значущі дорослі складають природне людське оточення дитини дошкільного віку. Кровна близькість між дорослими й дітьми присутня у дітей від народження, тому відношення між ними еволюціонують по лінії духовної близькості.

Виділяють дві найбільш загальні тенденції: атрибутом першої є взаєморозуміння, прийняття, довіра; друга тенденція характеризується як стійке взаємне непорозуміння, відчуження.

Приближений, ще не означає близький, духовна близькість дитини й дорослого гармонізує індивідуалізацію, відокремленість дитини, забезпечує нормальний розвиток її суб'єктивності; відчуженість же блокує цей розвиток.

Специфіка духовної близькості дитини й дорослого полягає в одухотворенні дорослим життєвого світу дитини. Найвищим проявом такого ставлення є любов дорослого до людського в дитині, його прагнення до індивідуального духу, який народжується в дитині, та постійному пошуку відношень, які доступні дитячим можливостям. Значущий дорослий використовує свою особисту «самість» в якості інструменту вибудовування та розвитку сумісності з дитиною.

Щоб практично забезпечувати дітям людські умови розвитку, необхідний певний еталон, нормативна система координат, В. І. Слободчиков [7] вирішив це завдання, запропонувавши оригінальну типологію базових педагогічних позицій. Поняття «норма розвитку» є культуро – і особистісно обумовленим. Перший крок у розрізненні позицій – визначення вихідних підстав взаємозв'язку життєдіяльності дорослого й життєдіяльності дитини. Життя людини обумовлене культурою, але не зводиться до неї, проживається й переживається безпосередньо. Тому перше розділення позицій дорослих – на позиції «культурні», пов'язані зі свідомістю, збереженням і передачею норм та еталонів культури іншим поколінням, а позиції «буттєві», пов'язані з вирощуванням і збереженням безпосереднього відчуття й переживання радості, краси та самоцінності життя.

Другий крок – визначення вихідних рушійних сил розвитку дитячо-дорослої спільноти. Дорослі у своєму ставленні до дітей прагнуть або до передачі їм власної життєвої позиції (лінія ототожнення), або до утвердження самобутності дитини (лінія відокремлення).

Повний забезпечення душевного здоров'я, комфорту, життєвої вкоріненості – головний результат роботи (життя) дорослого в «буттєвих» позиціях. Зустріч з «батьками» дарує дитині відчуття захищеності та любові до життя. Зустріч з «мудрецем» дозволяє знайти, створити, углядіти в загальнолюдській скарбниці життєвих цінностей свій особистий скарб, світло та багатство власної душі.

Позицію «батько» не варто замикати на родовій пов'язаності дорослого та дитини. Існує поняття про батьківське ставлення людини до людини,

спрямоване на втілення теплого почуття близькості, спорідненості з людьми, світом, з самим життям, як основи життєвої енергетики та стійкості.

«Озброєння» дітей культурними нормами, засобами, способами роботи (практичної, розумової, організаційної) – мета діяльності дорослого в «культурних» позиціях. «Умілець» занурює дитину в спільну дію та вчить діяти. «Учитель» розриває щільну тканину дії, вивільняючи фазу чистого навчання, орієнтування в тому, навіщо, що і як треба робити. Він вчить не діяти, а попередньо вчитися дії. Зустріч з «умільцем» формує в дитині такого ж умільця, його завдання полягає в тому, щоб дорослий і дитина набули однакових умінь. Така тотожність не передбачається при зустрічі дитини з «учителем». Результатами своєї праці «вчитель» задовольняється в тому випадку, якщо його учень буде здатний вчити себе (і тільки себе).

Позиціонування дорослого в просторі дитячо-дорослої спільності потенційно є джерелом цілого ряду освітніх процесів. Кожній педагогічній позиції відповідає свій розвивально-освітній процес: «батько» – вирощування життєздатної людини; «умілець» – формування спеціальних здібностей; «вчитель» – навчання загальним способам мислення та діяльності; «мудрець» – виховання людського в дитині.

Мета та завдання статті полягає у теоретичному й експериментальному обґрунтуванні того, що успішність розвитку етичних інстанцій дошкільників, їх моральних почуттів знаходиться в залежності від значущого дорослого, від взаємодії дошкільників з дорослими в системі суб'єкт-суб'єктних відносин.

Виклад основного матеріалу. Сформованість етичних інстанцій у сфері стосунків старших дошкільників з дорослими інтегративно особистісне утворення, яке являє собою наявність уявлень про етику поведінки, елементарних умінь і навичок культури поведінки, систему ставлень до дорослого, які мають прояв через особистісні якості, мотивації, ціннісні орієнтації, які дозволяють здійснювати спілкування, що забезпечує індивідуальний стиль етичної поведінки [8].

Сформованість етичних інстанцій у спілкуванні дитина – дорослий характеризується п'ятьма компонентами:

- 1) готовність до соціальних стосунків з дорослими (мотиваційний компонент);
- 2) володіння знаннями про добро – зло, добре – погано у стосунках з дорослими (когнітивний компонент);
- 3) дотримання етичних норм (використання досвіду) в різних стандартних та нестандартних ситуаціях соціальних стосунків з дорослими (поведінковий компонент);

4) ставлення до змісту компетентності й об'єкту її застосування (ціннісно-смысловий компонент);

5) здатність регулювати процес і результат прояву компетентності (емоційно-вольовий компонент).

Отже, про сформованість етичних інстанцій у спілкуванні дитина – дорослий можна говорити, якщо старший дошкільник засвоїв етичні норми соціальних стосунків, має уявлення про себе як об'єкта та суб'єкта соціальних стосунків, надає адекватну оцінку поведінці при вирішенні соціальних завдань.

При обстеженні старших дошкільників з використанням методики для визначення особливостей сформованості етичних інстанцій у старших дошкільників як діагностичний матеріал ми обрали сюжетну картинку для створення умов опосередкованого програвання в уяві комунікативної ситуації і надання дитині можливості її аналізу у вигляді словесних і візуальних форм через бесіду за змістом малюнку [9].

Результати обстеження представимо в кількісній та якісній характеристиках. Кількісні результати діагностичного обстеження представлені в таблиці 1.

Таблиця 1.

Розрахунок кількісних оцінок якісних показників сформованості етичних інстанцій у дошкільника

	Рівень розвитку	Кількіс на характеристика	Якісна характеристика сформованості етичних інстанцій	Ступінь гармонійності розвитку	Результати обстеження дітей (ДНЗ) у %	Результати обстеження дітей (ЗОШ, ШДС) у %
1	Високий	8 - 9 балів	Сформована повній мірі	Гармонія розвитку	2	2, 17
2	Вище середнього	6 – 7 балів	Сформована достатній мірі	Гармонія розвитку	22,4	32,6
3	Середній	4 - 5 балів	Сформована посередньо	Відносна гармонія розвитку	63,2	54,3
4	Нижче середнього	2 - 3 бали	Сформована мінімально	Дисгармонія розвитку	10,2	10,8
5	Низький	0 - 1 бали	Не сформована	Дисгармонія розвитку	2,04	0

Аналіз результатів емпіричного дослідження показав, що у дітей старшого дошкільного віку, які перебувають в умовах ДНЗ сформованість етичних інстанцій у взаємодії дитини з дорослим представлена наступними якісними та кількісними характеристиками:

- високий рівень розвитку мають 2% дітей, що говорить про сформованість етичних інстанцій у взаємодії дитини з дорослим в повній мірі, свідчить про гармонію розвитку усіх п'яти її компонентів: мотиваційного, когнітивного, поведінкового, ціннісно-смыслового, емоційно-вольового;

- вище середнього рівень розвитку мають 22,4 % дошкільників, що говорить про сформованість етичних інстанцій у взаємодії дитини з дорослим в достатній мірі, свідчить також про гармонію розвитку усіх п'яти її компонентів: мотиваційного, когнітивного, поведінкового, ціннісно-смыслового, емоційно-вольового;

- середній рівень розвитку мають 63,2 % дошкільників, що говорить про посередню сформованість етичних інстанцій у взаємодії дитини з дорослим, свідчить про відносну гармонію розвитку усіх п'яти її компонентів;

- нижче середнього рівень розвитку мають 10,2 % дошкільників, що говорить про мінімальну сформованість етичних інстанцій у взаємодії дитини з дорослим в достатній мірі, свідчить також про дисгармонію розвитку усіх п'яти її компонентів;

- низький рівень розвитку мають 2,04 % дошкільників, що говорить про не сформованість етичних інстанцій у взаємодії дитини з дорослим, свідчить також про дисгармонію розвитку усіх п'яти її компонентів.

У дітей старшого дошкільного віку, які перебувають в умовах ШДС, ЗОШ сформованість етичних інстанцій у взаємодії дитини з дорослим представлена наступними якісними та кількісними характеристиками:

- високий рівень розвитку мають 2,17% дітей, що говорить про сформованість етичних інстанцій у взаємодії дитини з дорослим в повній мірі, свідчить про гармонію розвитку усіх п'яти її компонентів: мотиваційного, когнітивного, поведінкового, ціннісно-смыслового, емоційно-вольового.

- вище середнього рівень розвитку мають 32,6 % дошкільників, що говорить про сформованість етичних інстанцій у взаємодії дитини з дорослим в достатній мірі, свідчить також про гармонію розвитку усіх п'яти її компонентів;

- середній рівень розвитку мають 54,3 % дошкільників, що говорить про посередню сформованість етичних інстанцій у взаємодії дитини з дорослим, свідчить про відносну гармонію розвитку усіх п'яти її компонентів;

- нижче середнього рівень розвитку мають 10,8 % дошкільників, що говорить про мінімальну сформованість етичних інстанцій у взаємодії дитини з дорослим, свідчить також про дисгармонію розвитку усіх п'яти її компонентів.

- низький рівень розвитку мають 0 % дошкільників.

Емпіричне дослідження показало, що високий рівень розвитку дітей з ДНЗ та ЗОШ практично на одному рівні, на 10,1 % дітей зі шкіл мають вище середнього рівень розвитку ніж діти з ДНЗ; на 8,9 % вищій середній показник у дітей з ДНЗ, у дітей з ЗОШ нижче середнього рівня розвитку отримали на 0,6 % більше дітей, а от низький рівень розвитку показали лише діти з ДНЗ – їх представлено - 2,04 %.

Дослідження свідчить про те, що більша частина дітей дошкільного віку які перебувають в умовах ДНЗ (87,64 %) та ЗОШ (89,07 %) мають достатні показники рівня сформованості етичних інстанцій у взаємодії дитина – дорослий, що свідчить про засвоєння етичних норм соціальних стосунків, наявність уявлень про себе як об'єкта та суб'єкта соціальних стосунків, умінню надавати адекватну оцінку поведінці при вирішенні соціальних завдань і лише незначна частина дітей ДНЗ (12,24 %) та ЗОШ (10,8 %) потребує особливої уваги при формуванні гармонійності розвитку п'яти її компонентів: мотиваційного, когнітивного, поведінкового, ціннісно-смыслового, емоційно-вольового.

Формування в дітей дошкільного віку етичних інстанцій – складний процес, який передбачає використання різноманітних прийомів у системі засобів розвивального навчання й правильного стилю відносин між дітьми та дорослими. У вихованні дошкільників на перше місце повинно висуватися виключно важливе і складне завдання – сформувані в дітей спрагу до знань про добро та зло, невгамовну та невичерпну потребу – потребу на все життя – в поповненні цих знань.

Розглянемо форми участі дорослих у формуванні етичних інстанцій у дітей старшого дошкільного віку. Умовно їх можна розділити на пасивну та активну форми.

Пасивна участь передбачає дії дорослих по створенню умов для морального виховання дошкільників (забезпечення необхідними

матеріалами для занять – книгами, плакатами, картинками; облаштування місця для їх проведення, надання стендової інформації для дорослих тощо).

Виховна місія педагога, яка постає в наш час, полягає в тому, щоб роки перебування в дошкільному навчальному закладі були осяяні радостями відкриття та пізнання істини, радостями ствердження розумових сил і здібностей. Мова тут повинна йти не лише про роботу на заняттях, а взагалі про інтелектуальне життя в самому широкому розумінні цього поняття. Ось у цьому і постає найголовніше завдання педагога – в творенні інтелектуального життя дітей, в формуванні їх духовних інтересів. Заниження рівня вимог до формування етичних інстанцій дошкільників, формальний підхід до своєї роботи, дратівливість педагога призводять до того, що у дітей дошкільного віку не відбувається прийняття соціально значущих моральних цінностей, а зачасти формується небажання взагалі відвідувати дитячий садок, спілкуватися з педагогами, до конфлікту педагога й батьків дитини, взаємного непорозуміння у стосунках дорослі-дорослі, діти-дорослі. Правильний стиль відносин з дітьми – діловий, зацікавлений, доброзичливий – основа успіху педагогічної діяльності.

Важливою умовою розвитку інтересу дитини до пізнання добра та зла виступають відношення між дітьми та педагогом, які складаються між ними в процесі навчання й виховання дошкільників. Активна участь дорослих в формуванні моральних цінностей дитини постає, перш за все, в правильно організованому спілкуванні з дошкільниками. Атмосфера любові, добра, поваги – перше й найважливіше як для всебічного розвитку дитини, так і морального зокрема.

Дитина сповнена довірою до значущого дорослого, бо впевнена, що він все знає і може дати відповідь на будь-яке запитання. І ось тут позиція дорослого повинна бути чіткою, зрозуміла для дитини цього віку відповідь, або посилення на те, що і дорослим не зовсім зрозумілим є якесь явище, або свідоме завуалювання того, про що дитині ще не треба знати. Іноді дорослому й самому необхідно звернутися до довідників і енциклопедій, щоб надати правильне пояснення на те запитання, яке дитину зацікавило.

Необхідно підтримувати в дитині ці перші паростки пізнання, стимулювати допитливість, пробуджувати почуття здивування перед незвіданим, уміння побачити нове, розібратися в незрозумілому, викликати самостійне бажання зрозуміти, зробити для себе висновок. Такі почуття в подальшому будуть стимулювати інтелектуальний пошук дітей. Вже в дошкільному віці починає розвиватися процес мислення, а в подальшому він буде займати все більше місця в психіці дитини. І тому інтелектуальні почуття нерозривно пов'язані з процесом мислення. Вони будуть основою

інтересів дитини, а значить і життєвих цілей, вони стимулюватимуть не лише учебову діяльність, а і процес пізнання, творчість.

При проведенні роботи з дошкільниками по формуванню етичних інстанцій необхідно ставити перед дітьми проблему, яку вони можуть самі вирішити, використовуючи свій досвід, спостерігаючи за тими чи іншими явищами й подіями. Необхідно дітям так ставити запитання, щоб малюки мали змогу висловити свою точку зору, а не просто відтворити раніше почуте. Це запитання типу: Що? Де? Коли? Чому? Навіщо? Як? Що це? Що ти про це думаєш? Що ти уявляєш? Що відчуваєш, бачиш, чуєш? Що або які емоції у тебе виникають? Де ти міг з цим стикатися? Бачити? Чути? Коли ти міг з цим стикатися? При яких умовах? Чому це важливо знати, використовувати? Чому про це необхідно говорити? Навіщо тобі це потрібно? Твоїй сім'ї? Твоїм батькам? Як ти будеш це використовувати в своєму житті? Як цей матеріал можна використати? Як за допомогою цього матеріалу можна вирішити важливі для тебе завдання?

Такі запитання підштовхують дитину до самоаналізу, напрацюванню своїх особистих, значимих для неї позицій. В той же час дорослий постійно звертається до особистого досвіду дитини, до її внутрішнього світу, працює з малюком; дитина сміливіше висловлює свої думки, стає більш розкутою. Важливим моментом на цьому етапі є аналіз способів переробки дитиною наданого дорослим матеріалу. Дорослому необхідно обговорити з дошкільниками, який спосіб роботи для них був найбільш зручним, продуктивним. Дорослому слід відмітити сильні сторони кожної дитини для її подальшого розвитку, звернути увагу на слабкі. Приділяючи цьому увагу, дорослий пробуджує в дитини почуття задоволення від сумісної роботи, успішності й особистісної значимості в цій роботі. При роботі з суб'єктивним досвідом дитини можна використовувати наступний алгоритм, який складається зі слів-запитань. Суть цього педагогічного прийому – необхідність вести діалог з дошкільниками, ставити дитину в центр взаємодії на заняттях. Описаний прийом орієнтований не стільки на логіку й системність викладу предмету засвоєння, скільки на роботу з суб'єктивним досвідом дитини. Він стимулює прояв особистісної активності дитини, викликає радість і задоволення від того, що з нею рахуються, що її думка є важливою. Одним з ефективних прийомів побудови спілкування дорослого з дитиною є двосторонній діалог „дорослий – дитина, дитина – дорослий”. Педагогу необхідно надати дитині можливість також звернутися до суб'єктивного досвіду дорослого, створити умови для рівноправного продуктивного діалогу. Продуктивна побудова міжособистісних відношень можлива лише в позиції: „Я – хороший, ти – хороший”. У такому положенні

дитина вважає себе цінною та значимою і думає, що інші люди також є цінними й значимими. Дитина приймає себе та відповідає на прийняття своєї особистості іншими людьми. Дошкільники вільно вступають у значущі для них відносини з іншими людьми й показують їм, що поцінують свої та їхні досягнення. Така позиція підсилює розвиток близьких, значущих відносин з іншими людьми, в тому числі й особистісних відношень між педагогом і дитиною. Тому дуже важливим є ведення діалогу з дошкільниками не з авторитарної позиції, а з позиції рівноправного партнера, який запрошує до співпраці.

У ситуаціях, коли зміст і причина явища можуть бути легко встановленими самими дітьми без допомоги дорослого, дитину треба стимулювати до самостійного розв'язання питання. Такий шлях буде підштовхувати дошкільника до самостійного розв'язання проблемних питань, стимулювати бажання про щось здогадатися, встановити щось подібне, закономірне.

Висновки та перспективи наукових пошуків. Результати проведеного експериментального дослідження дозволили розширити наукові уявлення про прояви та умови розвитку етичних уявлень у дітей старшого дошкільного віку.

Найбільш суттєвим чинником успішності роботи педагога з морального виховання є глобальна особистісна характеристика — система поглядів і переконань, в якій велике значення мають уявлення про самого себе, інших людей, а також про цілі та завдання своєї роботи. Суб'єкт-суб'єктна взаємодія між дорослим і дитиною є одним із вагомих факторів прийняття старшими дошкільниками соціально значущих моральних цінностей. Створення умов продуктивного діалогу в системі дорослий-дитина з опорою на суб'єктивний досвід дошкільника – найефективніший прийом розуміння добра та зла шестирічками.

На основі матеріалів дослідження будуть розроблені рекомендації по оптимізації умов виховання дітей старшого дошкільного віку для подальшого успішного формування у них етичних уявлень.

ЛІТЕРАТУРА

1. Поніманська Т.І. Гуманізація педагогічної позиції у просторі дитинства /Тамара Іллівна Поніманська. // Дошкільне виховання, 2002. – № 12. – С. 3 - 5.
2. Костюк Г.С. Навчально-виховний процес і психічний розвиток особистості. /Григорій Силович Костюк; за ред.. Л.М. Проколієнко – К.: Радянська школа. – 1989. – 608 с.

3. Боришевський М.Й. Дорога до себе: Від основ суб'єктності до вершин духовності: монографія /Мирослав Йосипович Боришевський. – К.: Академвидав, . – 2010. – 416 с.
4. Богуш А.М. Змістова характеристика видів мовленнєвої компетенції дошкільників /Алла Михайлівна Богуш. //Наука і освіта. – 1998. – № 1-2. – С. 17.
5. Крутій К.Л. Моніторинг як сучасний засіб управління якістю освіти в дошкільному навчальному закладі: Монографія. /Катерина Леонідівна Крутій. – Запоріжжя: ТОВ «ЛПС» ЛТД, – 2010. – 172 с.
6. Піроженко Т.О. Особистість дошкільника: перспективи розвитку: навч.-метод. Посібник /Тамара Олександрівна Піроженко. – Тернопіль: Мандрівець. – 2010. 136 с.
7. Слободчиков В. Психолог и личностное развитие ребёнка. [Текст] / Виктор Слободчиков "Школьный психолог" – 2005. № 12
8. Базовий компонент дошкільної освіти України (нова редакція) [Електронний ресурс]. Режим доступу: [mon.gov.ua > mages /files /kollegu/ kollegu 5. doc](http://mon.gov.ua/mages/files/kollegu/kollegu5.doc).
9. Карабаєва І.І. Особливості визначення рівня сформованості етичних інстанцій у старших дошкільників /Ірина Іванівна Карабаєва /Актуальні проблеми психології: Збірник наукових праць Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України. – К. «ТОВ «Срібна хвиля» - 2016. – Том. IV: Психологія розвитку дошкільника. – Випуск 12. – С. 62-74.

REFERENCES

1. Ponimanska T.I. (2002) Gumanizaciya pedagogichnoї pozicii u prostori ditinstva [Humanization of teaching positions in the space of childhood] Doshkilne vihovannya, – № 12. – S. 3 - 5. [in Ukrainian].
2. Kostiuk, H.S. (1989) Navchalno-vykhovnyi protses i psykhichniy rozvytok osobystosti [The educational process and development of mental personality]. Kyiv: Radianska shkola [in Ukrainian].
3. Boryshevskyy M.Y.(2010) Doroha do sebe: Vid osnov sub"yektnosti do vershyn dukhovnosti: monohrafiya [Road to myself: From the basics to the heights of spirituality subjectivity: monograph] – K.: Akademvydav, – 416 s. [in Ukrainian].
4. Bohush A.M. (1998) Zmistova kharakterystyka vydiv movlennyevoyi kompetentsiyi doshkil'nykiv. [A meaningful description of the kinds of language competence of preschool children]. Nauka i osvita, 1-2, 17. [in Ukrainian].
5. Krutiy K.L. (2010) Monitorynh yak suchasnyy zasib upravlinnya yakistyu osvity v doshkil'nomu navchal'nomu zakladi: Monohrafiya. [Monitoring as a

modern management tool quality of education in preschool educational institution: Monograph]. Zaporizhzhya. TOV «LIPS» LTD [in Ukrainian].

6. Pirozhenko T.A. (2010). Osobystist doshkilnyka: perspektyya rozvytku [Personality preschooler perspective]. Ternopil; Mandrivets [in Ukrainian].

7. Slobodchikov V. (2005) Psykholoh y lychnostnoe razvytye rebënka. [Psychology and personality development of the child] Shkilnyy psykholoh № 12. [in Russian]

8. Bazovyy komponent doshkil'noyi osvity Ukrayiny (nova redaktsiya) [The base component of preschool education (new edition)] [Elektronnyy resurs]. [Electronic resource]. Retrieved from Rezhym dostupu: mon. gov. ua > mages /files /kollegiy/ kollegiy 5. doc. [in Ukrainian].

9. Karabayeva I.I. (2016) Osoblyvosti vyznachennya rivnya sformovanosti etychnykh instantsiy u starshykh doshkil'nykiv [Specifics of determining the level of formation of ethical instances in older preschoolers] Aktual'ni problemy psykholohiyi: Zbirnyk naukovykh prats' Instytutu psykholohiyi imeni H.S. Kostyuka NAPN Ukrayiny. – K. «TOV «Sribna khvylya» – Tom. IV: Psykholohiya rozvytku doshkil'nyka. – Vypusk 12. – S. 62-74. [in Ukrainian].

УДК 159.955.4:37.01

**СПЕЦИФІКА САМОРЕГУЛЯЦІЇ ТА ЇЇ ВЗАЄМОЗВ'ЯЗКУ З
ПАРЦІАЛЬНИМИ ХАРАКТЕРИСТИКАМИ РЕФЛЕКСИВНОСТІ
КУРСАНТІВ - МАЙБУТНІХ ПРАВООХОРОНЦІВ У КОНТЕКСТІ
ПРОГРАМИ ПСИХОЛОГІЧНОГО СУПРОВОДУ**

Клименко І. В.,

**кандидат психологічних наук, т.в.о. начальника Департаменту кадрового
забезпечення Національної поліції України**

У статті розглянута проблема психічної саморегуляції і рефлексивності в психології. Проаналізовано специфіку особистісної саморегуляції та її взаємозв'язку з парціальними характеристиками рефлексивності у курсантів в контексті програми психологічного супроводу.

У дослідженні було встановлено, що курсанти які були включені в програму психологічного супроводу, більшою мірою орієнтовані на аналіз і оцінку вже виконаної діяльності, подій, що мали місце в минулому. Ці випробовувані схильні до роздумів про майбутню діяльність і її планування, спостереження та аналізу власної поведінки. У курсантів які навчалися в звичайних умовах, встановлено більш низькі показники за всіма складовими особистісної саморегуляції.